

Əsrəyərmlıq tarixin dolanbac yollarında maneələrə, keşməkeşlərə qarşılaşan milli mətbuatımız haqqında bu gün ona görə qürurla danışa bilirik ki, o, bu yolu böyük mübarizə, əzmkarlıq və şərəflə keçib. “Əkinçi”dən üzübəri bir necə ictimai-ıqtisadi formasiyanın hər birinin özünəməxsus çətinliyinə sinə görə bilən mətbuat adamları sözünü deməyi, insanlara düzü düz, əyrini əyri göstərməyi bacarıb, xalqın maariflənməsində, müasirləşməsində, inkişafında, bugünkü tərəqqisində böyük zəhməti, əməyi olub.

Milli mətbuat nümunələrinin hər biri öz dövründə xalqın gedəcəyi yola ayna tutub, ona doğru olanı göstərib. Onlardan biri də bir il ərzində fəaliyyət göstərən və 32 sayı işıq üzü görən “Füyuzat”dır. O “Füyuzat” ki, bəzi tədqiqatçılar, ədəbiyyatşünaslar 1905-1910-cu illər arasında Azərbaycan ədəbiyyatı barəsindəki fikirlərini cəmləşdirərək bu dövrü “Əli bəy və “Füyuzat” dövrü adlandırbılar: yeni, qeyd olunan dövrdə Əli bəy Hüseynzadənin ayrıca və “Füyuzat”da olan fəaliyyəti dövrü.

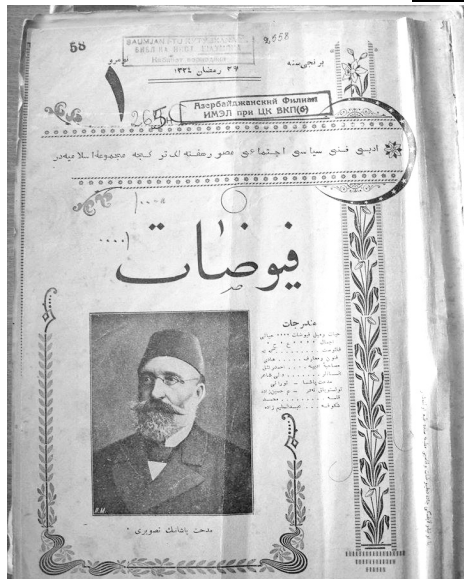
Jurnalist yaradıcı heyətinə daxil olan Abdulla Şaiq “Füyuzat”ı

yazılarını dərc etdirir və “Gənc türkçülük nədir?” adlı məqaləsi ilə türk tənzimat hərəkatının mahiyyətini açıqlayır. Ə. Hüseynzadə bu

“Füyuzat”da Əli bəy Hüseynzadə məqalələrinin birində yazırdı: “Bizə fədai lazımdır! Türk hissiyyətli, islam etiqadlı, Avropa (müasir)

Milli Mətbuat 150: “Əli bəy və ya “Füyuzat” dövrü

“islam aləmində görünməmiş ən möhtəşəm mətbuat orqanı” kimi dəyərləndirirdi. Mətbuat və ədəbiyyat tarixinin araşdırıcısı, MEA-nın müxbir üzvü, professor Əziz Mirəhmədov XX əsrin əvvəllərində yaranan ictimai, siyasi və mədəni hərəkatı öyrənmək zərurətini lakonik şəkildə belə ifadə edir: XX əsr ədəbiyyatını nəinki Molla Nəsrəddinsiz, habelə “Füyuzat”sız təsəvvür etmək çətindir.

Ağla qida verən sözlərin müəllifi kim idi?

Babası Qafqaz Şeyxülislamı Əhməd Hüseynzadənin və Mirzə Fətəli Axundzadənin tərbiyəsi, söhbətlərinin təsiri altında böyüyən Əli bəy Hüseynzadədə hər iki şəxsiyyətin sayəsində millət sevgisi artıq uşaqlıqdan formalaşmışdı. Digər tərəfdən, Hilmi Ziya Ülkənin qeyd etdiyi kimi, Türkçülükə bağlı fikirlərin formalaşmasında Əli bəy Hüseynzadəyə bu iki şəxsiyyətin böyük təsiri olmuşdur.

Ə. Hüseynzadə bütün şüurlu ömrü boyu öz məhsuldar qələmi ilə ümumtürk mənəvi dəyərlərini tədqiq və təbliğ etmiş, türkən tərəqqisi naminə öz parlaq istedadının bütün gücü ilə çarpışmışdır. Türkiyədəki təqiblərdən sonra Azərbaycana qayıdan Ə. Hüseynzadə “Kaspi” qəzeti ilə əməkdaşlığa başlayır, publisistik

zaman islahatçı-reformist ideya adamı kimi tanınır. Az sonra o, dövrünün məşhur teoloq alimi, ictimai xadim və publisisti Əhməd bəy Ağaoğlu ilə birlikdə milyoncu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maliyyəsi ilə “Həyat” qəzetinin nəşrinə başlayır. Bu qəzet Ə. Hüseynzadəni Azərbaycana “ağır başlı” filosof”, “sədrə şəfa verən sözlər” (ağla qida verən sözlər) söyləyən mütəfəkkir kimi tanıdır. Qəzetin səhifələrində əsərlərini dərc etməklə ictimai-mədəni mühitə yeni ab-hava gətirir, ümumxalq dünyagörüşünün məntiqi əsaslarını yeni prinsiplərlə

zənginləşdirməyə çalışır. Ə. Hüseynzadənin fəlsəfi mühakimələri bu mənada maraqlıdır. Məsələn, o deyirdi:

-Həqiqətin də dadı və ləzzəti var.

-Hürriyyət!.. O nə qüvvədir ki, zəhinləri, fikirləri, xəyalları, bəşərin bütün ruh və mənəviyyatını sövq ediyor!..

-Qalib olmaq o camaatındır ki, həyata açıq göz ilə nəzər edər, zamanın ruhunu, icabatını anlar, dərk edər

-Türklər ya ölür, ya hicrət edirlər, fəqət, qul olmazlar.

-Hər kəsə ki uşaqlıqda ədəb və tərbiyə verilməyə, böyüklükdə onun nicatı olamaz. Yaş ağacı hər tövr istəsən əymək mümkündür, lakin quru ağacı ancaq od ilə düzəltmək mümkün olur

XX əsrin əvvəllərində ictimai-siyasi fikrin təşkili və tənzimlənməsində, informasiya mühitinin formalaşmasında milli mətbuat nümunələri əhəmiyyətli rol oynayır. Jurnalistikanın ictimai fikir tribunasına çevrilməsi də həmin tarixi mərhələnin məhsuludur. “Füyuzat” jurnalı və onun redaksiya heyətinin xidmətləri bu mənada diqqətəlayiqdir. Çünki onlar yalnız bir jurnal nümunəsi nəşr etməklə məhdudlaşmadılar, füyuzatçılıq xətti-hərəkatını, “Füyuzat” jurnalistikası məktəbini yaratmaqla tarix səhifələrinə öz imzalarını həkk etdilər.

qiyafəli fədai!” Bu fikir füyuzatçı mətbuat orqanları tərəfindən təkmilləşdirildi və “Tazə həyat”, “İrşad”, “Yeni füyuzat”, “Həqiqət”, “Tərəqqi”, “İqbal”, “Sədayi-həqq”, “Şələlə”, “Açıq söz”, “Bəsirət”, “Qurtuluş”, “Dirilik”, “Azərbaycan”, “Övraqi-nəfisə” mətbuat orqanları tərəfindən “Türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” – azərbaycançılıq şəklində formulə edilərək təbliğ olundu. Əli bəy Hüseynzadənin islam-Türk millətlərinin qalxması və müasirləşməsində üç düstura görə hərəkət edilməsinin zəruriliyini iddia etdiyini bildirən Hilmi Ziya Ülkən bu düsturu Türkləşmək, islamlaşmaq və Avropalaşmaq olduğunu yazmışdır.

Avropalaşmaq

Ə. Hüseynzadənin milli tərəqqi proqramına daxil edilmiş əsas məramlardan, ideoloji istiqamətlərdən biri idi. O, xalqa bu ideyanı təbliğ etməklə Avropa elm və texnikasını, sənayesini öyrənmək və öz həyatı işlərində tətbiqini nəzərdə tutur və yazırdı: “İndi bizə derlər ki, madam ingilislər, firənglər, filanlar böylə imişlər nə üçün siz də ... “Fyuzat”ımızda ingilislərə, firənglərə müraciət ediyorsunuz. Ortaya gah Hötenin “Faustu”nu, gah Şeksprin “Yuli Sezar”ını, gah nə bilim hanki avropalının hanki əsərini çıxarırsınız? Avropalaşalım, firəngləşəlim diyorsunuz? Lakin ey qare! Müraciətdən müraciətə fərq vardır. Biz avropalıların ədəbiyyatına, sənayələrinə, ülm və maariflərinə kəşfiyyat və ixtiraatlarına müraciət etmək istiyoruz, özlərinə deyil. Biz istiyoruz ki, islam ölkəsinə onların beyinləri, dimağları girsinsin, boğazları, mədələri girməsin. Biz istiyoruz ki, ölkəmiz onların beyinlərini həzm etsin”.

Həyat gerçəklerini duymağa, dərk etməyə çağıran JURNAL

Ərəbcə həyat gerçəklerini duymaq, dərk etmək, onlardan həzz almaq, feyzyab olmaq mənasını verən “Füyuzat” məhz elə bu prinsiplərə xidmət etmək üçün yaradılmışdı. Jurnalın 1-ci nömrəsi 1906-

Səlməsi, Abdulla Şaiq, Əhməd Kamal, Əhməd Raiq və başqa müəlliflərin müxtəlif mövzulu yazıları dərc edilirdi.

Tolstoy, Höte, Russo, Monteskyö kimi görkəmli simalar haqqında nisbətən ətraflı və dəqiq məlumatı Azərbaycan oxucuları ilə ilk dəfə bu jurnalda çap olunan məqalə və tərcümələrdən almışdılar.

Ə. Hüseynzadənin başçılıq etdiyi “Füyuzat” jurnalı və eyniadlı ədəbi cərəyan əsrimizin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin inkişafında ciddi xidmətlər göstərmişdir. Ayırı-ayrı ədəbi-ictimai problemlərə münasibətlərdə, xüsusən dil məsələsində “Füyuzat” və Cəlil Məmmədquluzadənin başçılıq etdiyi “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbləri arasında ciddi fikir ayrılığı vardı. Lakin, füyuzatçılar da xalqı maarifləndirmək, onda öz tarixinə, çağdaş durumuna gözüaçıq münasibət oyatmaq, mədəniyyəti və elmi yaymaq sahəsində geniş fəaliyyət göstərmişlər.

“Füyuzat” məcmuəsi XX əsrin 30-cu illərində Cəlil Məmmədquluzadə, M. Hadi, A. Şaiq, M. S. Ordubadi kimi böyük ədiblər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdi. Lakin 1930-cu illərdən 1990-cı illərədək mətbuat və ədəbiyyat tariximizə həsr olunan elmi tədqiqatlarda, publisistik yazılarda “mürtəcə mətbu orqan” kimi təqdim olunmuşdur. 1990-cı illərdən sonra professor Şamil Vəliyev, filologiya elmləri namizədi Ofelya Bayramlı, Rəsim Kazımoğlu və başqaları “Füyuzat” irsini öyrənmiş, elmi monoqrafiyalar, tədqiqat əsərləri çap etmişlər. O. Bayramlı tərəfindən “Füyuzat”ın çap olunduğu 32 sayı ərəb qrafikasından transliterasiya edilib 492 səhifə həcmində nəşr olunmuşdur.

“Füyuzat” və füyuzatçıların milli-tarixi və ictimai-siyasi xidmətləri sırasında qeyd etmək vacibdir ki, onlar ənənəvi epiqon-birtipli düşüncə tipindən imtina edir, yal-

da özünə yer tapan “azərbaycançılıq, müsəlmançılıq və müasirlik” doktrinasının yaranmasında mühüm rol oynayır. Ə. Hüseynzadənin başçılıq etdiyi “Füyuzat” jurnalı və eyniadlı ədəbi cərəyan ötən əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin inkişafında ciddi xidmətlər göstərib.

150 ilin böyük töhfəsi

Beləliklə, milli mətbuatımızın 150 illik “ömründən” keçən onlarla qəzet, jurnal kimi, “Füyuzat” da bu qürur tarixinə öz töhfəsini verib keçmişdir. Yuxarıda həm jurnalın redaktorunun həyat və yaradıcılığı fonunda nəyə xidmət etməsindən, eyni zamanda “Füyuzat”ın fəaliyyətindən bəhs edən tutarlı dəlillər, ictimai xadimlərin fikirləri, araşdırmalar sübut edir ki, bu mətbu orqanın milli mətbuatımızın inkişafında, ictimai həyata təsirində böyük rolu olub. Odur ki, 119 il əvvəl-1906-cı ilin 1 noyabrında ilk sayı dərc olunan “Füyuzat”ı bu günlər xatırlamaq, jurnalın dəyərli redaksiya heyətini yada salmaq bizim mənəvi borcumuz, eyni zamanda sələfimizin xələfi olaraq vəzifəmizdir.

Nə yaxşı ki, 150 yaşlı milli mətbuat tariximizdə “Əli bəy və “Füyuzat” dövrü də olub.

Mətanət Məmmədova